ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

2/3-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

2/3-сан *2025*

март - апрель

Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги ҳәм мектеп билимлендириўи министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Мавлюда АЧИЛОВА
Азизжан АБДАЗИМОВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА
Мансурбек ОНГАРОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Гулзабира БАБАШЕВА
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА
Комил ГУЛЯМОВ
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
ВОХИД КАРАЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз,Қазақстан)
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ
Мохира КУВВАТОВА
Джавдод ПЎЛАТОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Пердебай НАЖИМОВ
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Ойниса МУСУРМОНОВА
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Абдулхамид МИРЗАЕВ
АбдимуратЕСЕМУРАТОВ
Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Норим РАХМАНОВ
Муқаддас РАХМАНОВА
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Тажибай САПАРБАЕВ
Мухаббат САЛАЕВА
Гўзал СОДИҚОВА
Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди ҚАМАЛОВ
Тажикал КУДАЙБЕРГЕНОВА
Ойбахор ШАМИЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ
Гулара ЮСУПОВА

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Jalgasbaeva G.J. Filolog-studentlerdiń leksikalíq kompetenciyasín frazeologiyalíq birlikler arqalí jetilistiriw ... 7
Palimbetova D.T. Qoraqalpoq lingvomadaniyatida "Shaxsiy masofa" kontseptining tahlili ... 12
Tuxtayeva M.Sh. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida bo'lajak o'qituvchilarning nutq madaniyatini takomillashtirish ... 18
Omanova M.A. O'quvchilarni badiiy asarni tahlil va talqin qilishga o'rgatish usullari ... 23
Allayorov T.R., Dosanov N.X. O'zbek tilida texnik terminlarning sintaktik yo'l bilan yasalishi ... 29
Аллаёров Т.Р. Ўзбек тили дарсларда нутқий кўникмаларни интерфаол усуллардан фойдаланган ҳолда ташкил қилиш ... 35
Mustafayeva N. Nutqiy ko'nikmalarni takomillashtirishda pragmatik kompetensiyani rivojlantirishning ahamiyati (Oliy ta`lim muassasalari talabalari misolida) ... 41
Xonova D.B. Rus tilini o'qitishda gapirishni rivojlantiruvchi texnikalarni takomillashtirish (iqtisodiyot yo'nalishi talabalari misolida) ... 52
Бекбергенов Х.У. Структурно-семантичесие особенности исходного падежа в каракалпакском языке и способы их выражения в английском языке ... 62
Нуратдинова Н.Б. Психолого-педагогические подходы к обучению предлогам английского языка учащихся общеобразовательных школ ... 70
Abdullaeva D.A. Methodological platform for future foreign language teachers studying english and ways for its implementation ... 78
Sattarov B.I. The role of speech skills in improving communicative competence in foreign language classes for students of non-philological education ... 85

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Nauruzbaeva A.S. Klass jamáátiniń tárbiyalíq imkaniyatlarín diagnostikalaw ... 93
Baxadirova F.M. Mektep oqıwshılarınıń tárbiyalıq dárejesin diagnostikalaw jolları ... 98
Buriyeva.K.E. Adabiyot fanida 4k ko'nikmalariga asoslangan ta'lim metodikasi ... 104
Zaynitdinova M.A. Summativ va formativ baholash tizimi ... 107
Sobirov B.B. Oliy ta'lim tizimini rivojlantirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ... 113
Baybayeva M.X., Egamberdiyeva Y.F. Xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarni shakllantirish ... 120
Abdullayeva N.M. Innovatsion pedagogika rivojining strategik yo'nalishlari ... 129
Abduraxmonov Yo.A. Umumta'lim maktab direktor o'rinbosarlari faoliyati samaradorligini oshirishda variativ dasturlardan foydalanish ... 137
Sattarov B.I. Talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda neyropedagogika qonuniyatlaridan foydalanish usullari ... 142
Xasanova Z.M. Raqamli iqtisodiyot davrida oliy ta'limni rivojlantirishning innovatsion strategiyalari ... 148
Ozodqulov.O.B. Ta'lim muassasalarida strategik boshqaruv tizimini shakllantirish ... 156
Kushimova M.J. Kredit-modul tizimi sharoitida didaktik kompetensiya: nazariy va amaliy jihatlar ... 161
Toshmurodova M.N. Umumta'lim muassasalarida o'qituvchilarning inklyuziv tayyorgarligini kompetensiyaviy yondashuv asosida boshqarish tamoyillari ... 170
Buriyeva X.B. Oliy ta'limni raqamlashtirish sharoitida o'quv jarayonini boshqarish mexanizmlari ... 177
Эгамбердиев Ф.Б. Ўқитувчиларнинг инновацион фаолияти бошқарув объекти сифатида ... 188
Sodiqov R.T. Umumiy o'rta ta'lim maktablarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish имкониятлари ... 192

TA'LIM MUASSASALARIDA STRATEGIK BOSHQARUV TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Ozodqulov.O.B
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Psixologiya kafedrasi stajyor o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: strategik boshqaruv, kreativ fikrlash, iqtisodiy masalalar, tanqidiy fikrlash, keys-stadi, amaliyotga tatbiq etish.
Ключевые слова: стратегическое управление, творческое мышление, экономические вопросы, критическое мышление, тематическое исследование, применение.
Key words: strategic management, creative thinking, economic issues, critical thinking, case study, application.

РЕЗЮМЕ:
Ushbu maqolada oliy ta'limda tizimli strategik boshqarishni shakllantirishda ta'lim jarayonini boshqarish va uning o'ziga xos xususiyatlari tahlil etilgan. Oliy ta'limda tizimli strategik boshqarishni shakllantirish, ta'limga oid dasturlarni mustaqil tanlash hamda amalda qo'llash uchun ijtimoiy-matematik, huquqiy, tashkiliy, psixologik-pedagogik va boshqa shart-sharoitlarni yaratishni, oila, jamiyat, davlat oldidagi o'z mas'uliyatini anglovchi barkamol insonni tarbiyalashni nazarda tutilgan. Oliy ta'limda tizimli strategik boshqarishni shakllantirishda ta'lim jarayonini boshqarishga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi.
РЕЗЮМЕ:
В статье анализируется управление образовательным процессом и его особенности в формировании системного стратегического управления в высшей школе. Целью является формирование системного стратегического управления в сфере высшего образования, создание социально-математических, правовых, организационных, психолого-педагогических и иных условий для самостоятельного выбора и реализации образовательных программ, воспитание всесторонне развитой личности, осознающей свою ответственность перед семьей, обществом и государством. Формирование системного стратегического управления в высшей школе предполагает внедрение инноваций и изменений в управление образовательным процессом, а его реализация требует использования интерактивных методов.
SUMMARY:
The article analyzes the management of the educational process and its features in the formation of systemic strategic management in higher education. The goal is to form systemic strategic management in higher education, create socio-mathematical, legal, organizational, psychological, pedagogical and other conditions for independent selection and implementation of educational programs, educate a comprehensively developed individual who is aware of his or her responsibility to family, society and the state. The formation of systemic strategic management in

higher education involves the introduction of innovations and changes in the management of the educational process, and its implementation requires the use of interactive methods.

Kirish. Dunyoda ta'lim boshqaruvining yangi strategiyalariga moslashtirilgan, muntazam takomillashib borayotgan infrastrukturasida kasbiy faoliyatga aloqador parametlarni egallash, uning natijaviyligiga aloqador (functional education, competence-based approach, competence) modellarni texnologik taraqqiyot g'oyalari bilan uyg'unlashtirish, ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarining amaliyotida bir xillikdan uzoqlashish aholining turli qatlamlari ehtiyojlariga mos ravishda o'zgaruvchan ta'lim menejerligi xizmatlatrini ko'rsatishga alohida urg'u berilmoqda.

Yangilanayotgan Oʻzbekistonning Uchinchi Renessans pallasida insonparvarlik g'oyasini ta'lim boshqaruviga singdirish va keng jamoatchilik ongiga yetkazish oliy ta'lim muassasalari boshqaruvining metodologik va tashkiliy-pedagogik asoslarini takomillashtirish bilan bog'liqlikda qaraladi. Bu esa, menejmentning yangi shakllari va imkoniyatlari orqali yetuk, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, demokratik tamoyillarga asoslangan innovatsion ta'lim boshqaruvini amalga oshirish, uzluksiz ta'lim tizimiga ilg'or pedagogik texnologiyalarni qoʻllash muhimligini koʻsatmoqda. Shu bilan birga, boʻlajak kadrlarning kasbiy va boshqaruv kompetentligini shakllantirish, kasbiy faoliyatga tayyorlashning texnologik aspektlarini takomillashtirish zaruriyati mavjud boʻlib, ushbu jarayonlarning zamirida boʻlajak mutaxassislarni pedagogik jarayonlarni boshqarishga oʻrgatish samaradorligini oshirish taqozo etiladi. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga moʻljallangan Yangi Oʻzbekistonning taraqqiyot strategiyasi toʻg'risida"gi PF-60-son Farmoni, 2016 yil 29 dekabrdagi «2017-2021 yillarda ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari toʻg'risida"gi PQ-2909-son, 2018 yilning 07 maydagi "Iqtisodiyot va soha yoʻnalishlariga innovatsiyalarni tatbiq qilish mexanizmlarini takomillashtirish boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻg'risida"gi PQ3569 –son hamda "Mamlakatimiz ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirishga oid qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻg'risida"gi farmonlari va mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida belgilangan vazifalarni yechimini topish maqsadida quyidagi kompleks nazariy va empirik tadqiqot

metodlaridan foydalanildi: ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, ekspert baholash, ijtimoiy metodlar (anketa, so‘rovnoma, suhbat, test), muammoga oid hujjatlarning nazariy hamda qiyosiy pedagogik tahlili, empirik ma’lumotlarni qayta ishlashning matematik statistikasi.

Natijalar. Ta’lim tizimida strategik boshqruvni takomillashtirish mexanizmi asosiy yo‘nalishlarini va istiqbolini belgilab beruvchi oliy ta’lim sifatini ta’minlashda, belgilangan tartibda me’riy hujjatlarni ishlab chiqish va aniq, majmuaviy xamda kelishilgan strategiyani shakllantirishda maksadli o‘zgarishlarni amalga oshirish imkonini beradi.

Bunday boshqaruvda ta’lim sifatini aniqlashda professor-o‘qituvchilar tarkibi sifati, o‘quv yurtining modiy-texnik bazasi,o‘quv dasturlarining sifati, talabalar sifati, bilim sifati, rahbariyatning innovatsiya faolligi, innovatsion faoliyatni tadbiq etilishi va bilim darajasini oshirishda asosiy maqsadli strategik boshqaruvni o‘quv jarayoniga tadbiq qilish mexanizmini ishlab chiqiladi va ta’limni strategik boshqaruvi tomoyllariga boglik buladi.

Yuqorida qayd etilgan xulosalardan kelib chiqqan holda strategik boshqaruv samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi quyidagi tavsiyalar keltirildi:

Bizning fikrimizcha, OTMlarda strategik boshqaruvni ta’minlashda quyidagi maqsadlarga erishishni nazarda tutadi:

- ta’lim tizimini operativ takomillashtirishda, ta’lim jarayondagi kamchiliklarni izlash va strategik boshqaruvni amalga oshirishni nazariy jixatlariga tayanib, uzoq muddatli - yangi g’oyalarni tadqik etish va istiqbolli rejalarni ishlab chikish lozim:

-oliy ta’limda tizimli strategik boshqarishni shakllantirish va rejalashtirish asosida mutaxassislar tayyorlash masalasini jadallashtirish;

- OTMdarda rahbar kadrlar kar’erasini takomillashtirish strategiyasi va zahiraga kiritish mezonlarini ishlab chiqishda malakali mutaxassislarni tanlab olishda zamonaviy usullarini joriy etishni takomillashtirish;

- oliy ta’lim tizimida zamonaviy boshqaruv vositalaridan foydalanish samaradorligini oshirishda innovatsion ta’limni joriy etishni doimiy ravishda oshirib borish;

- ta’lim tizimida strategik qarorlar qabul qilishda o‘quv jarayonini uzluksiz takomillashtirib borish; - o‘quv jarayoni samaradorligining oshirish va o‘quv normativlarini to‘g’ri joriy etish;

- oliy ta’limda innovatsion loyihalarni kengaytirish va byudjetdan tashqari resurslarni jalb etishda korporativ hamkorlikni yo‘lga quyishda maxsus maslaxat markazlarini tashkil etish.

- oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim muhitini tashkil etishda, talabalar bilimlarni mustahkamlash maqsadida bilim darajasini baholash uchun tuzilgan testlar, takrorlash uchun tayyorlangan savollar va keyslar to‘plami sifatini oshirishdagi zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash maqsadida OTMlar uchun platformalarni shakllantirish zarur;

-oliy malakali kadrlar tayyorlash raqobatbardoshligini ta’minlovchi strategiyani ishlab chiqishda, professor-o‘kituvchilar va personal mehnatini rag’batlantirish hamda o‘quv jarayon bilan bog’liq sifat boshqaruvini taxlil kilib borish lozim.

Talabalar faoliyati natijalari. Oliy ta’lim tizimini takomillashtirish tizimining tashkiliy tuzilmasini ishlab chiqish orqali faoliyat mazmunini aks ettiruvchi tuzilmaviy-mantiqiy sxemalar, pedagogik vazifalarni hal qilish uchun kompyuterda o‘qitish dasturi, kurs ishlari, bitiruv malakaviy ishlari, o‘qituvchilarning ilmiy-tadqiqot ishlari, ekskursiyalar mavzulari ishlab chiqilgan va oliy ta’lim tizimini takomillashtirish amaliyotda tekshirilgan. O‘qitish jarayoniga ta’lim muassasasida xodimlarni boshqarish tizimining tashkiliy tuzilmasini ishlab chiqish sifatining ijobiy tomonga o‘zgarishi tajriba-sinov davomida kuzatilgan.

Xulosa. Strategiyani amalga oshirishda quyidagi omillarni asos qilib olish lozim:

- tajribani mavjudligi va faoliyatni mukammal bilishi,
- ijrochilar sohaning yangi yoki eski xodimlari bo‘lish;
- shaxsiy munosabatlar va uning xususiyatlari;

-diagnostika, ma’muriy ko‘nikmalar va muammolarni yechish qobiliyatining mavjudligi;

-vakolatlarning samarali taqsimoti;

-rahbarlik usuli;

-rahbarlarning tashkilotdagi roli.

Oliy ta’lim tizimida boshqaruv strategiyasini qo‘llash masalalari bo‘yicha quyidagilarga e’tibor berishi lozim:

- ta’lim soxasidagi yangiliklar - ta’limning yangi standartlari va mutaxassislar modellarini ishlab chiqish, yangi o‘quv yurtlarini tashkil etish;
- kadrlarni izlash va tanlash - ya’ni yangi va samarali kadrlar potentsialini yaratish. Mehnat bozorida kadrlarni izlashning innovatsiya-kadrlar marketingining yangi usullariii, yangi extiyojlar va talablarni, takliflar to‘g’risidagi ma’lumotlar bankini shakllantirish, ishchi o‘rinlarini reklama qilish, mehnat birjalari, firmalar, kadrlarni tanlash bo‘yicha, kadrlarga baxo berish va ularni, qabul qilishning yangi usullari yaratish lozim. Shuningdek

kadrlar zahirasini shakllantirish va tayyorlash siyosatida asosan tashkiliy hamda texnologik vazifalarni amalga oshirishga alohida e'ttibor qaratish, kadrlar kar'erasi strategiyasi shunga asoslanish kerakki, oliy ta'lim xizmatini kadrlar bilan ta'minlash mexanizmini yaratish, ya'ni amalda ro'yobga chiqariladigan muayyan tizim, tegishli maqsadlarga erishish yo'lida kadrlar faoliyatini belgilovchi dasturlar bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ABAIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020 yil 23 sentyabrь, № ZRU-637.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5847-sonli Farmoni.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalari reytingini aniqlash tartibini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi" №467 – sonli Qarori.

4. Дулесова В.А. Разработка системы управления мотивацией персонала в образовательной организации высшего образования// Вестник Удмуртского Университета, Т.25, вып.6, 2015. -С. 21-26.

5. Каплан Р.С., Нортон Д. П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Пер. с англ. - М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. - 304

ISSN 2181-7138

Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы

«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ»

№ 2/3
Нөкис — 2025

Басып шығыўға жуўапкер:
А. Тилегенов, С. Нуржанов

Баспаға таярлаған:
А. Тилегенов

Компьютерде таярлаған:
П. Реймбаев, З. Ниязымбетова

Мәнзил: 230105 Нөкис қаласы, Әмир Темур көшеси, 179[а] жай
Тел.: +998 61 224-01-34, факс: ***+998 61 224-23-00***
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz
www.KRTEACH.UZ

Журналға келген мақалалларға жуўап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим ҳәм үзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилиўи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жуўапкер.

Оригинал-макеттен басыўға рухсат етилди 07.03.2025. Форматы 70х100$^1/_8$
«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.
Шәртли б.т. 31. Нашр. т. Нусқасы _____ Буйыртпа №